

PRÄSTEN SOM LADE KUNGASTENARNA FICK SITT GRAVMONUMENT RASERAT

— Av Gunnar Persson —

En gång på vårvintern år 1925 strövade jag på cykel uppåt höjderna söder om Blentarp på Romelåsen Vid Ramnakulla finns en vacker utsikt långt ut över vårt härad. I den kristallklara himmelkupan långt upp i nordost låg ett kyrktorn skinnande vitt. Det låg som ett smycke i skogsranden. Bakom skymtade man Linderödsåsens höjder. Jag tittade på min karta och konstaterade att det var Ö. Sallerups kyrka. Än i dag står kyrkan som ett riktmärke, liksom TV-nasten vars blinkningar och nattetid går långt ut över Skåne som en hälsning från Mellanskåne. Fortfarande vallfärdar mellanskåningarna hit för att ta en titt på dessa fagra vyer, med ett glitter från sjö, blånande skogar och böljande sådesfält — ett fagert lapptäcke, som naturen själv skapat.

Det är Ö. Sallerups kyrka och dess minnen från gången tid denna artikel handlar om. Äldre personer har berättat att en gång i tiden har kyrktornet varit vida högre än det är idag så lär det ha använts som sjömärke på havet utanför Ystad. Detta är möjligt, för en gång har våra skogar varit totalt kalhuggna och då var synfältet vida större än det är i dagens lummiga landskap. Beskrivningar från 1746 bekräftar att kyrkan haft en hög spira, men blivit underlaggen genom "åskedunder, men när detta skett vet man inte.

I kungl biblioteket i Stockholm finns en handskrift, som är författad av prästen i socknen Mattias Ulrik Sundius år 1729. Han har gjort vissa reflektioner om sockennamnet Sallerup. Han skriver så här: "Det träd han kallar för Salle är ett slags vide, ur släktet Salix". Dessa träd är det faktiskt gott om även i våra dagar. I dag tror ingen att ett träds slag skulle vara upphovet till sockennamnet. De moderna namnforskarna menar att, Sallerup består av ett egenamn och-rup kan betyda rödja.

Att socknen tillhört domkapitlet i Lund är riktigt, samt att kyrkan en gång i 1180 skulle vara byggd av Biskop Absalon kan kanske också vara sant. Men det är enligt de källor jag har tillgång till svårt att få bekräftat. Biskoparna i likhet med andra kyrkliga prelater samlade omkring sig en massa egendomar, gods och gårdar redan i tidig medeltid för att stärka kyrkans ställning.

Enligt de gamla beskrivningarna låg ute i Sallerups vång, åkrar och ängar som kallades för Biskopsåkrarna och -ängarna. Vidare finns ett torp i socknen som kallas för Biskopsboda.

I beskrivningarna från olika tider talas det om att man trodde att Sallerups kyrka skulle giva tionden till Paven i Rom. Här har nog prästerna som gjort beskrivningarna tagit fel och blivit förblindade av Absalons Testamente av år 1201, där Östra Sallerup kallas för "Saxulstorp in Ruma". Samma beteckning kommer fram i ett par handlingar från 1300-talet. Detta visar att en del av Frosta härad vid denna tid kallats för "Ruma". Det kan nämnas att i nutida frostamål lever för övrigt ordet Romma kvar i betydelsen "skogsväg." Jag har även hört att ordet betyder öppet fält med backe. Detta enligt framlidne häradsdomaren Ola Olsson i Pärup.

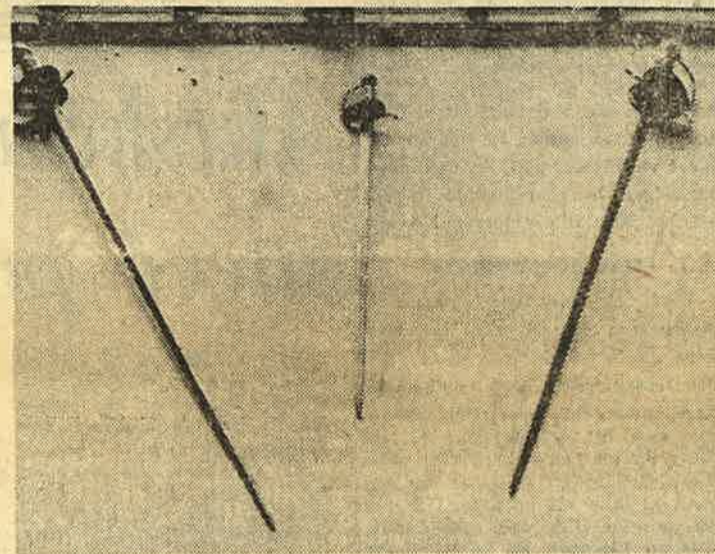
På 1300-talet möter oss, som förut

Tältmötet i Gummarp.

I morgon, tisdag, börjar en tältmöte-resser i Gummarp. Det är EFS i Pärup som står som arrangör och tältet är rest vid Otto Persson. Medverkande under hela serien är teol. stud. Thord Krigström, Stockholm. Första veckan talar också pastor Assar Nilsson, Landskrona. Kl. 10.30 träktsprost Henrik Hägglund talar vid onsdagskvällens möte. EKO-teamet medverkar med sång, musik och vittnesbörd på lördag kväll. Då kommer också pastor Henning Jacobsson, Malmö att tala. Mötestiden är kl. 19.30.

nämnts, namnet "Ruma" på den vidsträckt hed vilken brukades gemensamt av byarna och hemmanen i socknarna Hörby, Lyby och Ö. Sallerup. Lektor Märten Sjöbäck, som är en av vårt lands mest kunniga markologer, säger: Heden Ruma får beteckna den landsdel, där bönderna med särskild omsorg ägnade sig åt att skapa och konservera grässval genom att "Römma buskar". Härav kan man sluta sig till att vi har utgångspunkten för det egendomliga namnet Romna, på en by i närheten. Vad jag här vill komma fram till är att Salderops Roma, som är det gängse uttalet på 1700-talet, är helt enkelt kyrkan vid den öppna heden, som sträckte sig ända från Sallerup upp emot Hörby, och söder om Lyby till Hjära.

I de flesta fall hade kyrkan ett helgon den var helgad till. Men i

Fortfarande finns de tre karolinervärden bevarade i kyrkan.

Ö. Sallerup vet man inget bestämt mer än vad man säger sig ha hört av sina fäder. Sundius skriver att kyrkan skulle vara helgad till St Laurentio.

Altartavlan

Redan då var altartavlan mycket gammal och ansenlig utan någon särdeles "Zirath". Där står endast "instickelseorden" till nattvarden på danska och därunder vid båda sidor, välborna Henrich Ramels och fru Else Baradis (Brahe) med bägges vapen på ömse sidor om årtalet 1609. Ovanför nedre tavlan står Gloria in Excelsis Deo: 1609. Det är ett mysterium varför deras namn står på altartavlan. De har ju inte haft patronatsrätt till kyrkan! Men det kan ju tänkas att de ägt jord i denna socken. Jord eller större gård som kanske tillhört kyrkan en gång, men som blivit indragen till danska kronan. Denna jordsäldes till adeln år 1536. Dessa ädlingar har inte varit boende inom socken, men väl i häradet. I slutet av 1500-talet ärvde Else Brahe och hennes man Henrik Ramel Osbyholm. Har var då riksråd, men har inte sat' spår efter sig i vår bygdehistoria. Kanske det är för att bildka detta innehav av kyrkojord, som de har skänkt altartavlan. På annat sätt kan inte förekomsten av deras namn förklaras på altartavlan.

Tre karoliner

Den mest säregna av präster som Ö. Sallerup har haft är den år 1689 avlidne Jöns Henriksson. Han lät redan medan sin livstid hugga ett gravmonument och murade egenhändigt en grav till sig. Graven påträffades då man i Ö. Sallerup skulle bygga gravkapellet i anslutning till kyrkans södra portal. Jöns Henriksson var en mångsidig man och han tänkte även på andras vilorum. Man kallar detta i den snart 250-åriga beskrivningen för: "Herr Janus mausoleum." Där står vidare: "Uti kyrkan är en av salig kyrkoherden herr Jöns Henriksson uppmurad grav, (tre karoliner samt deras

hustrur) uti vilken är begravna sal. Ryttmästare Orrfeldts fru Eva Maria Modée, som døde den 19 mars 36 år gammal. En "lieutenant av Sallerups kompani vid namn Scheder, som døde uti arresten i Malmö för duell med major Rapphultz uti Råby och blev hans lik uti samma grav nedsatt. Han finner dock intet antecknat i kyrkoboken om detta. Uti samma grav är ock begravna sal. Överstelöjtnanten under Sallerups kompani och døde d. 17 okt. 1738, och dess fru Christina Orhfeldt som öde 24 maj 1736 sal major Olof Randbeck, död den 7 mars 1739.

Detta gravmonument samt likstenen blev uttagna vid en restauering, och sattes ut på kyrkogården, men deras värjor finns ännu bevarade i Ö Sallerups kyrka. Ända in i vår tid har det talats om dessa karoliner som bodde på Ö. Sallerups

boställe. Många av dem var stora bondplågarer, och skydde inga medel där de satt på sina boställen och rusthållarna i band.

Siste karolinen

En del karoliner kom hem igen efter fångenskapen i Sibirien, var luttrade till liv och själ. En sådan var Olof Randbeck, som var den siste karolinen som bodde på Ö. Sallerups boställe. Han var en snäll man och om honom står det mycket att läsa i kyrkoboken från hans dödsår 1739. Hans levnadsöden är rätt egendomliga och kan betecknas som kuriösa för hans tid. Olof Randbeck hade i sin ungdom, vilket måste ha varit under 1600-talet sista två årtionden då han lär vara född 1670. Besökt Tyskland, Holland, Frankrike och Italien under 4 års tid. I späda ålder hade han och hans moder blivit fördrivna av danskarna från sitt hem och födelsesocken Långlöt på Öland. Sin barndom och uppväxttid tillbringade han i Småland. Därefter kom han till Stockholm och efter sin utlandsvistelse blev han kvartermästare under Nylanska regementet i Finland. Han gick med armen i fält år 1700. Sedermera anförde han Sallerups Skvadron vid Lemberg, Weprie, Stora Szentzara och Poltava. Vid det sista slaget fick han två hästar skjutna under sig men klarade sig själv. Mer än hälften av hans kompani stupade och efter slaget var endast 37 ryttare vid liv varav många var sårade.

Olof Randbeck blev tillfångatagen vid Poltava 1709 och fick utstå 13 års fångenskap i ryskt fängelse. Han blev frigiven 1722. Han var dock inte insprådd infångelse utan var stallmästare hos Furst Golovkin i Moskva. Han hade varit med Karl XII och firat julafton ute på steppen i Ukraina år 1708. Men hade utstått många vedermödor, fruset och varit illa. Det sägs att det var de hemiska krigsmännen som gjorde hans sjukläger så svårt på bostället. Vintern 1738—39 till den dag då han slutade sitt händelserika liv den 7 mars. Han blev begravd i kyrkan mitt under dopfunten. Han

hade förordnat att hans lik i framtiden måtte få ligga orubbade och därför till kyrkan donerat 30 daler silvermynt. Han gravsten blev dock utkastad vid restureringen på 1860-talet och ligger än i dag vid grinden väster om kyrkan. På stenen står följande liktext: "Es: 60 v. 19—20" och under bilden av ett utbrunnet och släckt ljus samt orden: "Jag haver tjänat andra, men förtärt mig själv".

Gravmonument

Läser man vidare i 1746—47 års beskrivning kan man inte undgå att se vad den förut omtänksamme proststen Jöns Henriksson inte minst ordnade för sig själv där han skulle sova den eviga sömnen i kyrkogårdens mull ute under bar himmel. På kyrkogården utanför södra ingången till kyrkan hade han redan under ett livstid uti jorden murat sig en liten grav av tegel. Ovanjords hade han huggit en stengrav eller monument med hela sidor, gavlar och ett tredubbelt upphöjt lock av slipad och uthuggen sten. På båda sidor finns en oval med lagerbladskrans omkring samt bild av ängel som blåser basun. På ena sidan står följande ord: "Missund mig icke denna sten, varunder mina ben, det är all den "formu" och skatt, den jag mig här efterlat". På andra sidan står "Staar op i døde". Nörra sidans inskription lyder: "Spør tu o läser vad jag gör?" jag sover rolig: jag bliver stoff och mull: Jag bespiser ormer trolig: jag ventat Herrens dom: här innan sten och fjel forvål: o. läser from och tänker godt om min själ". På den östra gaveln läser man "Janus Henrici pastor i Sallerup och Långaröd, född i Fridricburgi, Danorum 1622, kyrkoherde 1648 död 1689. På västra aveln står: Rättsinniga efterkommande, skydda denna gavvård, är skugga (Jöns Henriksson) vilken han lät uppsätta åt sig i livet 1685. "På lockets plana sida finns dödens bild med orden: Memento mori (Kom ihåg att du skall dö) och överst på locket: Följ mig, vi skynde till fäderneslandet (Hmlen). gör man till stjärnorna. På Norra sidan av locket står: Vi äro stoff och skugga och på östra gaveln: Följ mig, jag skall uppstå igen, Farväl himmel och jord".

Med dessa ord ringande i mina öron skyndade jag till kyrkogården i Ö. Sallerup för att se om man efterföljt hans devis: "Rättsinnige efterkommande, skydden graven från förstörelse". Det har man inte gjort utan hela det stora fina gravmonumentet är totalt spolerat. När detta skett vet ingen, men troligtvis vid kyrkans tillbyggnad 1862. En stor del av hans vackra grav ligger i spillror men det finns en liten bit av stenen inmurad i kyrkans nötta vägg vid tornet. Här kan man se något av de danska runorna vilka betyder översatt: "Stå upp i døde".

Kungastenarna

Hur det än är så har denne gamle prästmannen Jöns Henriksson lämnat efter sig ett storartat monument som ännu ligger intäkt i prästgårdsparken, de så kallade Carl XII stenarna.

I 1746 års beskrivning finns en liten notis om dessa stensättningar som lyder så här: "Vid prästgården är en äng-hage, av salig Hr Jöns Henrikson incept med stengård ungefär av 10 lass äng, fördelt i 4 kvarter med gropar; Uti sydvästra kvarteret, har han med sten med stora bokstäver av ungefär 3 alnars längd låtit upplägga följande ord: CAROUS XI: MONARCHA SVE-CIA. Uti det sydöstra kvarteret synes ännu 29 stycken små högar av sten upplagda, och uti var och en av dem säges hava stått en sten-Pyramid, som han hade givit var och en sitt namn av åtskillige namnkunniga hjältar, och sålunda hade dessa pyramider hål i toppen, när han då ville fönöja sina gäster satte han ditt vimplar av olika slags färger.

Uti det nordvästra kvarteret har

han haft ett lusthus, med gropar omgivet, som ännu synes, däröver han haft en vindbrygga vid ingången, och däruti understundom "diverterat" sig med sina gäster. Uti den ena vången som kallas Klocks vång, nordan om byn, har han på den högsta backen låtit upphäva en stor hög av sten och jord, såsom en stor ättehögh, var på han ock skall hava haft ett lusthus av en annan invention, var av icke vidare synes något teckan av. På denna hög kan man uti klart väder se ganska vitt omkring sig; synnerhet västerut långt över Höör, och söder därifrån kan man se den så kallade Rommeleklint uti Torne härad."

Denne Jöns Henriksson var en underlig man med många strängar på sin lyra. Han levde och verkade under orostider. Bland annat under de verkliga kristider då vi skåningar blev svenskar. Men han var på något sätt diplomat och kunde konstet att blicka båda parter spejare då dessa kom till prästgården för att göra sig underkunniga om hans inställning — om han var dansk eller svensksinnad. Jag har uppteckningar som gör gällande att han hos den svenske kungen hade begärt att få så mycket jord att han kunde få skriva sin Herres och ärade konungs namn. Han fick vad han begärde och så blev namnet gjort i stensättningsform, där varje bokstav är cirka 50 kvm stor. Den gamla beskrivningen har alltså fel, då den talar om 3 alnars längd. Redan då var stensättningarna överväxta så att prästen Corvin inte sett dem. Vad skulle dess anläggningar tjäna till? När de svenska krigarna kom till prästgården tog han dem med ut för att visa sin ynnest emot sin herre och kung — Karl XI, monark av Sverige. En annan gång kom kanske danska ryttare och för dem visade han de 20 pyramiderna då med danska flaggan i topp. På så sätt räddade han sitt ansikte med slughet.

Ättehögh

Att han anlagt Högen på Klacks backe är nog bara en myt. Det kan tänkas att han gått dit för att titta på utsikten härifrån ty denna högh lär vara en ättehögh från bronsåldern. Den lär vara utgrävd efter 1850-talet och då fann man enligt utsago, många fina fynd här, troligtvis en hällkista.

Under nästa år kommer Frosta härad att bli föremål för en noggrann fältundesökning av Antikvaritets fältarkeologer, och då återkommer jag med de rön som då kommer fram.

Så långt den gamla kyrko beskrivningen, som i all sin enkelhet är ett dokument av stort värde. Hade vi inte vetat av dessa fornminnen i dag.

Det var i dessa handlingar som en gång en ung student läst om kungastenarna. Han kom till prästen i församlingen år 1925 och frågade efter dem, men prästen visste inget och gav studenten beskedet att gå in till Skolläroren E A Hansson i Sallerup. De båda var nere och tittade på platsen där de fann platsen som den stod beskriven.

En dag på hösten då skolan hade börjat tog läraren sina elever med ut till prästgården. Där grävde fram den första bokstaven. Han var säker på sin sak och på hösten 1925 hade Ö. Sallerups J.U.F. avbildat en studiecirkel med nr 302. Hansson var den drivande kraften i denna cirkel och han intresserade andra att sätta igång med att gräva fram alla bokstäverna. Detta var under vårvintern 1926.

Det var tack vare en sällsynt duktig skolemästare som denna arkeologiska utgrävning kom till stånd. Nu har Frosta härads hembygdsförening tagit sig hand om platsen och satt upp en skylt var man skall söka. Vidare har domkapitlets skogfolk stämplat träd på platsen varför vi kan anse fornminnet är värdigt bevarat. Ö. Sallerups fäder missunnade honom hans gravmonument men hans gärning i Ö. Sallerup står klart och tydligt i evärdelig tid.